

VỀ KHU DI TÍCH VÀ DANH THẮNG TÂY YÊN TỬ (BẮC GIANG)

THS. NGUYỄN VIỆT CƯỜNG*

TÓM TẮT

Đặt khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử trong mối quan hệ địa - văn hóa với tổng thể "Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử" thuộc ba tỉnh (Quảng Ninh, Bắc Giang và Hải Dương), bài viết bước đầu đưa ra cách tiếp cận tổng thể nhằm hướng tới mục tiêu lập và hoàn thiện hồ sơ trình UNESCO đưa "Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử" vào Danh mục di sản thế giới trong thời gian tới.

Từ khóa: Tây Yên Tử; Yên Tử; Thiền phái Trúc Lâm.

ABSTRACT

Putting West Yên Tử heritage in the cultural geographic relation with its context of 3 provinces of Quảng Ninh, Bắc Giang and Hải Dương, the paper firstly puts forward a comprehensive approach to the aims of compiling and completing the candidature file of Heritage Complex of Yên Tử to enlist UNESCO's list of world heritage in the near future.

Key words: West Yên Tử; Yên Tử; Trúc Lâm Buddhist zen sect.

1. Khái quát về khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử

1.1. Khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử trong tổng thể hệ thống di tích Yên Tử

Để hiểu về khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử, trước hết, chúng tôi xin giới thiệu đôi nét về tổng thể hệ thống di tích, danh lam thắng cảnh trên dãy núi Yên Tử, mà cụ thể là "Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử" nằm trên địa bàn 03 tỉnh Quảng Ninh, Bắc Giang và Hải Dương, hiện đang được các cơ quan, nhà khoa học trong nước và quốc tế tích cực xây dựng hồ sơ để cử để Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch trình Thủ tướng Chính phủ cho phép gửi tới Tổ chức Giáo dục, Khoa học và Văn hóa của Liên hiệp quốc (UNESCO) ghi vào Danh mục di sản thế giới.

Theo nghiên cứu bước đầu, "Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử" bao gồm 04 cụm di tích:

- Khu di tích lịch sử và danh thắng Yên Tử (thành phố Uông Bí và thị xã Đông Triều, tỉnh Quảng Ninh), được xếp hạng di tích quốc gia đặc biệt tại Quyết định số 1419/QĐ-TTg ngày 27/09/2012 của Thủ tướng Chính phủ;

- Khu di tích lịch sử nhà Trần tại Đông Triều (thị xã Đông Triều, tỉnh Quảng Ninh), được xếp hạng di

tích quốc gia đặc biệt tại Quyết định số 2383/QĐ-TTg ngày 09/12/2013 của Thủ tướng Chính phủ;

- Khu di tích Côn Sơn - Kiếp Bạc (thị xã Chí Linh, tỉnh Hải Dương), được xếp hạng di tích quốc gia đặc biệt tại Quyết định số 548/QĐ-TTg ngày 10/5/2012 của Thủ tướng Chính phủ;

- Khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử (huyện Yên Dũng, Lục Nam, Lục Ngạn và Sơn Động, tỉnh Bắc Giang).

Trong hệ thống di tích, danh lam thắng cảnh của Việt Nam, khu vực Yên Tử được coi là nơi có sự kết hợp hài hòa và hấp dẫn giữa các yếu tố văn hóa và thiên nhiên, bởi nơi đây có cảnh quan thiên nhiên đặc sắc, còn bảo tồn được nhiều di tích lịch sử - văn hóa và được mệnh danh là "Đất tổ Phật giáo Trúc Lâm Việt Nam". Nhìn tổng thể, "Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử" nằm trong vùng núi cao Yên Tử, thuộc cánh cung Đông Triều, với độ cao trung bình trên 600m, đỉnh cao nhất là ngọn núi Yên Tử có độ cao 1.068m so với mực nước biển. Từ xa xưa, Yên Tử được coi là một trong những "linh sơn" của quốc gia. Sách *An Nam chí lược* của Lê Tắc ghi: "Núi Yên Tử gọi là Yên Sơn hoặc Tượng Sơn, bề cao lên quá tầng mây. Đầu niên hiệu Hoàng Hựu, nhà Tống (1049 - 1053), gọi là xứ Giao Châu, hồi giữa niên hiệu Đại Trung Tường Phù (1008 - 1016), triều đình lại ban tên là Tử Y Đông Uyên. Đại sư là Lý Tư Thông

* Cục Di sản văn hóa

Một thoáng chùa Vĩnh Nghiêm - Ảnh: Hồ sơ xếp hạng di tích - Tư liệu Cục Di sản văn hóa

có dâng lên vua *Hải nhạc danh sơn đồ* và vịnh thơ tán: Phúc địa thứ tư tại Giao Châu là Yên Tử Sơn:

*Tân kỳ chớp núi nêu vại nụ,
Yếu điệu hình khe trở một ngành.
Tiên cõi loan qua ngôi cảnh tịnh,
Người xem rông xuống giỡn đầm xanh"¹.*

Sách *Đại Nam nhất thống chí*, mục "Núi sông", phần tỉnh Hải Dương chép: "Bài ký "Động thiên phúc địa" của Tôn Quang Đình nhà Đường viết: Núi Yên Tử là một trong 72 phúc địa của nước ta". *Đại Thanh nhất thống chí* viết: "Núi Yên Tử là nơi đắc đạo của Yên Kỳ Sinh nhà Hán. Năm Tự Đức thứ ba liệt vào hàng danh sơn, chép trong điển thờ"². Sau đó, các vua đời sau đều xếp Yên Tử vào loại "danh sơn".

Với sự linh thiêng và huyền bí của Yên Tử, từ xưa các tín đồ đạo Phật đã đến Yên Tử dựng am cỏ cầu kinh niệm Phật. Từ trước Công nguyên, Đạo sĩ An Kỳ Sinh (Yên Kỳ Sinh) đã đến nơi đây tu hành và đắc đạo. Những năm sau đó, nhiều thế hệ tăng, ni, Phật tử tiếp tục tìm đến Yên Tử tu hành, xây dựng chùa, tháp và nhiều công trình khác.

Đặc biệt, từ thời Trần, đã đầu tư xây dựng Yên Tử thành quần thể kiến trúc chùa, tháp có quy mô lớn. Khởi đầu là Trần Cảnh (vua Trần Thái Tông) đến Yên Tử tháng 4 năm Bính Thân (1236).

Sau đó, Trần Nhân Tông (Trần Khâm), vị vua đã lãnh đạo quân dân Đại Việt hai lần đánh thắng quân Nguyên - Mông vào năm 1285 và 1288, giành lại nền độc lập, tự chủ cho đất nước. Khi triều đại nhà Trần đang hưng thịnh, Trần Nhân Tông đã nhường ngôi cho con để chuyên tâm nghiên cứu đạo Phật và tìm đến Yên Tử tu hành (1299). Tại đây, Trần Nhân Tông đã tiếp thu tri thức Phật giáo từ các tổ, như Hiện Quang (thời Lý), Viên Chứng Quốc sư, Đại Đăng Quốc sư, đặc biệt là Tiêu Dao và Huệ Tuệ là hai vị tổ sư mà Trần Nhân Tông đã lĩnh hội trực tiếp nhiều tri thức và tư tưởng Thiền tông để thành lập nên Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử) bằng cả một hệ thống lý thuyết và hành động gắn đạo với đời. Trần Nhân Tông được coi là vị tổ thứ nhất của Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử), mang Phật danh Điều Ngự Giác Hoàng. Kế tục sự nghiệp của ông là Pháp Loa và Huyền Quang Tôn giả. Cả ba vị này được gọi chung là Trúc Lâm tam tổ. Từ đó, Yên Tử trở thành "kinh đô" tư tưởng của Phật phái Trúc Lâm, đánh dấu sự phát triển triết học và tư tưởng của dân tộc Việt Nam trong các thế kỷ XIII và XIV.

1.2. Một số di tích tiêu biểu ở Tây Yên Tử

Có thể nói, Tây Yên Tử là nơi được thiên nhiên ban tặng những cảnh sắc tuyệt đẹp, kỳ thú, là nơi

hội tụ nhiều nét văn hóa vật thể, phi vật thể đặc sắc. Khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử bao gồm Khu bảo tồn thiên nhiên Tây Yên Tử và hệ thống di tích hầu hết được xây dựng dưới thời Lý - Trần, gắn liền với Thiền phái Trúc Lâm do vua Trần Nhân Tông sáng lập, thuộc địa phận các huyện Yên Dũng, Lục Nam, Lục Ngạn và Sơn Động, tỉnh Bắc Giang. Trong đó, có thể kể tới một số điểm di tích, danh thắng tiêu biểu, như:

- Chùa Vĩnh Nghiêm (thuộc địa phận thôn Quốc Khánh, xã Trí Yên, huyện Yên Dũng);
- Chùa Sơn Tháp, chùa Mã Yên (xã Cẩm Lý, huyện Lục Nam);
- Chùa Bình Long (xã Huyền Sơn, huyện Lục Nam);
- Chùa Hồ Bắc (nằm trong khu di tích và thắng cảnh Suối Mỡ, xã Nghĩa Phương, huyện Lục Nam);
- Chùa Am Vãi (thuộc địa phận xã Nam Dương, huyện Lục Ngạn).

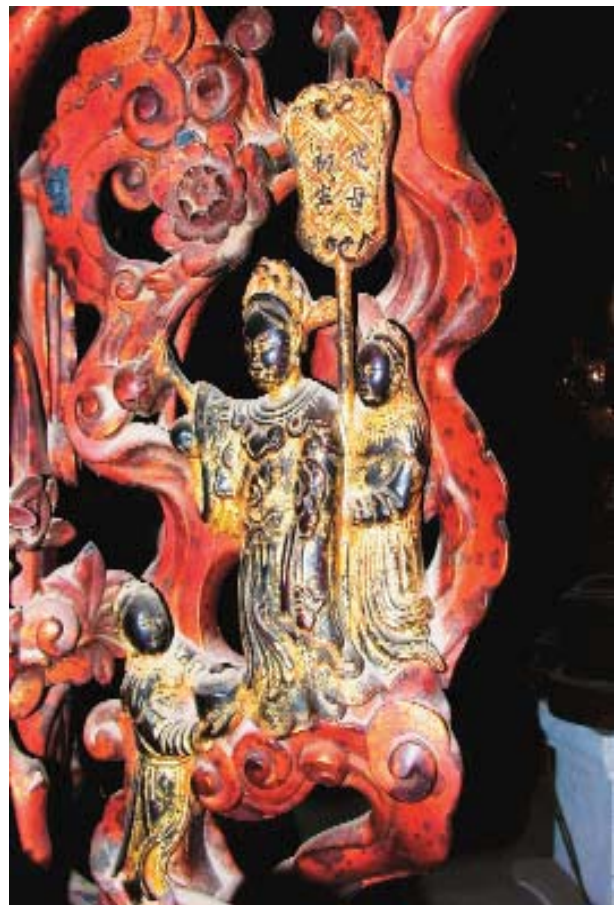
Ngoài ra, trong khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử hiện còn một số di tích ở đỉnh núi Yên Tử, như: chùa Kim Quy, chùa Trung, chùa Thượng (xã Tuấn Mậu, huyện Sơn Động, tỉnh Bắc Giang - nằm giáp với chùa Đồng của tỉnh Quảng Ninh); một số ngôi chùa tọa lạc ở dưới chân núi, như: chùa Đồng Vành, chùa Đám Trì (xã Lục Sơn, huyện Lục Nam), chùa Lê Ngạc (xã Nghĩa Phương, huyện Lục Nam), chùa Khám Lạng, chùa Cao (xã Khám Lạng, huyện Lục Nam), chùa Tè - Bảo Mai tự (xã Cương Sơn, huyện Lục Nam), chùa Hàm Long (xã Nam Dương, huyện Lục Ngạn)... Bên cạnh đó là hệ thống am, đền, miếu, tháp, mộ, bia ký..., cùng những di vật, cổ vật, như: hệ thống tượng thờ, đồ thờ, các bức phù điêu, chạm khắc, hoa văn trên kiến trúc... và một kho tàng tư liệu Hán Nôm, gồm: hoành phi, văn bia, câu đối, đại tự, sắc phong...; các di sản văn hóa phi vật thể, như: lễ hội chùa Vĩnh Nghiêm, hội Suối Mỡ... và nhiều nghi lễ, trò chơi dân gian truyền thống...

Và, một điểm đặc biệt, là trong Khu bảo tồn thiên nhiên Tây Yên Tử có nhiều cảnh quan thiên nhiên đẹp, như: vũng Tròn, khe Rỗ (xã An Lạc, huyện Sơn Động), khu Đồng Thông, thác Ba Tia (xã Tuấn Mậu và thị trấn Thanh Sơn, huyện Sơn Động) nằm ngay dưới chân chùa Đồng của tỉnh Quảng Ninh; thác Giót, bãi Đá Rạn, ao Vua, hồ Tiên, suối Nước Vàng, suối Nước Trong. Nhiều di tích chùa, am, tháp trên sườn núi Tây Yên Tử nằm xen kẽ trong Khu bảo tồn thiên nhiên Tây Yên Tử, được bao bọc bởi cảnh quan thiên nhiên hùng vĩ, trùng

điệp của núi rừng, với thảm thực vật đa dạng và nhiều loài động vật phong phú trải dài từ Sơn Động tới Lục Nam, tạo thành một cảnh quan văn hóa Tây Yên Tử vô cùng đặc sắc...

2. Mấy vấn đề cần lưu ý trên hành trình đề nghị UNESCO vinh danh “Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử”

Vùng đất Tây Yên Tử là nơi được thiên nhiên ban tặng những cảnh sắc tuyệt đẹp, kỳ thú, là nơi hội tụ nhiều nét văn hóa vật thể, phi vật thể đặc sắc từ thời Trần. Việc nhận diện giá trị, tìm ra mối liên hệ giữa các điểm di tích, đặc biệt là hệ thống chùa, tháp thời Trần có liên quan tới Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử) trong khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử sẽ góp phần làm sáng tỏ những thông tin khoa học còn nhiều bí ẩn, góp phần quan trọng vào việc hoàn thiện hồ sơ đề cử “Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử” (thuộc 03 tỉnh Quảng Ninh, Bắc Giang, Hải Dương) trình UNESCO ghi vào Danh mục di sản thế giới trong những năm tới. Đây là mục tiêu cao nhất chúng ta phải hướng tới.

Thích Ca giảng kinh từ nách mẹ (chạm khắc trên tòa Cửu Long, chùa Vĩnh Nghiêm, Bắc Giang) - Ảnh: Nguyễn Thúc

Để đạt được mục tiêu trên, chúng tôi xin mạnh dạn đưa ra một số định hướng trong công tác nghiên cứu, bảo tồn, phát huy giá trị khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử để chúng ta cùng tập trung triển khai trong những năm tới, đó là:

1. Theo kết quả khảo sát bước đầu, tại khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử đã thống kê được 135 di tích lớn, nhỏ, trong số đó, có 26 điểm di tích đã được xếp hạng cấp tỉnh và cấp quốc gia, đặc biệt, hiện nay chùa Vĩnh Nghiêm đang được hoàn thiện hồ sơ trình Thủ tướng Chính phủ xếp hạng di tích quốc gia đặc biệt. Việc nghiên cứu, khảo sát để tìm ra những giá trị tiêu biểu, mối liên hệ giữa những điểm di tích này trong bối cảnh văn hóa thời Trần và Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử) cần được tiến hành một cách tổng thể, với một cơ quan đầu mối chịu trách nhiệm chính. Việc nghiên cứu cần tập trung vào các tiêu chí nổi bật của “Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử” (thuộc địa bàn 03 tỉnh Quảng Ninh, Bắc Giang, Hải Dương) đã được lựa chọn để lập hồ sơ đề cử di sản thế giới (tiêu chí số ii, v và vi quy định tại đoạn 77, *Hướng dẫn thực hiện Công ước di sản thế giới*), cụ thể:

a) Nghiên cứu, tìm hiểu về sự giao thoa, giao lưu văn hóa giữa Yên Tử thời Trần với các vùng, miền khác trong nước và các quốc gia trên thế giới, đặc biệt là các nước ở khu vực châu Á.

b) Nghiên cứu, tìm hiểu để làm rõ Yên Tử là nơi minh chứng đặc sắc về sự tương tác giữa con người và môi trường cảnh quan thiên nhiên nơi đây, được thể hiện qua việc những tín đồ đạo Phật từ nhiều thế kỷ trước tới nay, đã sử dụng vùng cảnh quan thiên nhiên linh thiêng, huyền bí nơi đây để xây dựng và định hình một “Trung tâm Phật giáo”, với sự hiện diện của một quần thể công trình kiến trúc đồ sộ, được đặt trong một tổng thể cảnh quan hùng vĩ, thơ mộng.

c) Nghiên cứu về tư tưởng của Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử) và nền văn hóa huy hoàng, rực rỡ thời Đại Việt ở Yên Tử thông qua việc tìm hiểu về các dấu tích văn hóa vật thể và phi vật thể, đặc biệt là những tác phẩm kinh văn, sách quý của Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử) còn lưu giữ được tại khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử có giá trị và có ảnh hưởng tích cực đến đời sống xã hội đương thời.

2. Trên cơ sở tổng hợp kết quả nghiên cứu đã có về hệ thống di tích Tây Yên Tử, xác định những điểm di tích cần tiến hành khảo sát, tìm hiểu tư liệu (đặc biệt qua hệ thống văn bia), tiến hành khai quật khảo cổ để minh chứng bằng sử liệu vật thật mối

liên hệ của những di tích này trong tổng thể văn hóa thời Trần và Thiền phái Trúc Lâm (Yên Tử).

3. Tiến hành khoanh vùng khu vực bảo vệ từng điểm di tích hoặc cụm di tích theo quy định của *Luật di sản văn hóa và Hướng dẫn thực hiện Công ước di sản thế giới*, trong đó, cần lưu ý tới yếu tố cảnh quan văn hóa, cảnh quan phong thủy tạo nên giá trị của từng điểm di tích hoặc cụm di tích đó trong mối liên hệ với tổng thể của “Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử” (thuộc địa bàn 03 tỉnh Quảng Ninh, Bắc Giang, Hải Dương).

4. Xây dựng kế hoạch quản lý, bảo vệ, bảo tồn, tôn tạo và phát huy giá trị khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử theo từng giai đoạn: ngắn hạn, trung hạn và dài hạn, với nguồn kinh phí phù hợp, đảm bảo giữ vững được tính toàn vẹn, tính xác thực và các giá trị nổi bật của khu di tích cho các thế hệ hiện tại và tương lai./.

N.V.C

Chú thích:

- 1- Lê Tắc, *An Nam chí lược*, Nxb. Lao động, Trung tâm Văn hoá Ngôn ngữ Đông Tây, tr. 59.
- 2- Quốc sử quán triều Nguyễn, *Đại Nam nhất thống chí*, tr. 395.

Tài liệu tham khảo:

- 1- Nguyễn Thế Chính (2015), “Hệ thống chùa tháp thời Trần phía Tây Yên Tử thuộc tỉnh Bắc Giang”, trong *Hội thảo Nhận diện giá trị nổi bật toàn cầu của Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử, tổ chức tại Quảng Ninh ngày 18 tháng 8 năm 2015*.
- 2- Bảo tàng Lịch sử quốc gia (2015), “Báo cáo tổng quan về Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử đệ trình UNESCO ghi vào Danh mục di sản thế giới”, trong *Hội thảo Nhận diện giá trị nổi bật toàn cầu của Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử, tổ chức tại Quảng Ninh, ngày 18 tháng 8 năm 2015*.
- 3- Báo cáo tóm tắt về Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử đã được Trung tâm Di sản Thế giới chính thức đưa vào “Danh mục dự kiến xây dựng hồ sơ di sản thế giới” tại website: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5940/>
- 4- Kỷ yếu Hội thảo khoa học: *Đức vua - Phật hoàng Trần Nhân Tông - Cuộc đời và sự nghiệp (Nhân 700 năm ngày nhập niết bàn 1308 - 2008)*, tổ chức tại Quảng Ninh ngày 26 tháng 11 năm 2008.
- 5- Kỷ yếu Hội thảo Nhận diện giá trị nổi bật toàn cầu của Quần thể di tích và danh thắng Yên Tử, tổ chức tại Quảng Ninh, ngày 18 tháng 8 năm 2015.
- 6- *Hồ sơ di tích chùa Vĩnh Nghiêm* (lưu trữ tại Cục Di sản văn hóa).
- 7- *Các hồ sơ di tích quốc gia tại khu di tích và danh thắng Tây Yên Tử, tỉnh Bắc Giang* (lưu trữ tại Cục Di sản văn hóa).
(Ngày nhận bài: 27/10/2015; Ngày phản biện đánh giá: 01/11/2015; Ngày duyệt đăng bài: 07/11/2015).